

A D A M

No 3
NOVEMBER 2024

FEEST VOOR DE ZIEL

TIJDENS THE
SPIRIT OF
AMSTERDAM

JONG OF
OUD IN
DE KERK

Thema
SAMEN

Amsterdam
750 jaar

MET
CONSERVATOR
HERMINE POOL

ROUW EN
GEDENK
IN NOVEMBER

VAN NEW AGE NAAR JEZUS HET VERHAAL VAN ROOS

Roos (30 jaar) zocht naar rust en zelfontwikkeling in New Age. Onlangs raakte ze geïnteresseerd in Jezus en nam een vriendin haar mee naar we-Worship. Op die avond had ze een ontmoeting met God. Er was een oproep om Jezus in je hart toe te laten en de tranen rolden over haar wangen, maar tegelijk stond er een grote glimlach op haar gezicht. "Bij New Age draait het om jezelf, jij moet je best doen om jezelf te redden. Nu weet ik dat echte redding alleen van Jezus komt. Dit was zo'n liefdevol en krachtig moment, dit neem ik mijn leven lang mee." Roos start in september met de Life School om Jezus nog beter te leren kennen.

WE-WORSHIP IS IEDERE LAATSTE DONDERDAG OM 20.00 OP DE VAN LIMMIKHOF. AANMELDEN VOOR DE LIFE SCHOOL KAN TOT 10 SEPTEMBER. ZIE VOOR ALLE INFO: WWW.WEWORSHIP.NL

Jouw boodschap ook in ADAM?

Stuur een mail naar
redactie@protestantsamsterdam.nl
en ontdek de mogelijkheden van
adverteren in ADAM.

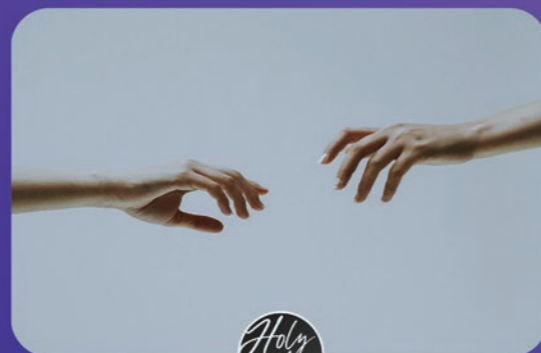
Mediteren kun je leren! Bierbrouwen trouwens ook.

In september start bij Gist:
De Ondeugende Meditatiecursus
(christelijke meditatie over de hoofdzonden)
Serie Levend Bidden
(het Onze Vadergebed als vernieuwingsweg)
Hemels bierbrouwen
(praktische en meditatieve ambachtsworkshop)

www.gist.amsterdam

Ik wil meer bezieling, betekenis en verbinding.

holyhub.nl

COLOFON

ADAM is een uitgave van de Protestantse Kerk Amsterdam (PKA) en verschijnt 4 x per jaar. Met dit magazine willen we alle Amsterdammers, gelovig of niet, inspireren, zich laten verwonderen en hen kennis laten maken met de diepte en inhoud die de Protestantse Kerk in Amsterdam te bieden heeft. De naam ADAM verwijst naar de eerste mens uit het scheppingsverhaal ('mannelijk en vrouwelijk schiep Hij de mens') en naar Amsterdam, dat afgekort als A'dam te lezen valt in deze naam.

ADAM wordt geproduceerd op FSC-papier, van hout uit verantwoord beheerde bossen. De gebruikte inktsoorten zijn bio-inkten, oxydatief drogende inkt. De reactie van de inkt met het papier kun je ruiken wanneer je ADAM openslaat. Het folie waarin we ADAM versturen is 100% recyclebaar en heeft een TUV Austria BioBased 4 sterren - certificatie.

VORMGEVING Villa Grafica
COVERFOTO Sandra Haverman
DRUKWERK Damen Drukkers

Protestantse Kerk
Amsterdam

@protestantsamsterdam
Protestantse Kerk Amsterdam
protestantsamsterdam.nl

CONTACT Voor opgave (of afmelden) mail abonnementen@protestantsamsterdam.nl of scan de code. Inhoudelijke vragen of ideeën: redactie@protestantsamsterdam.nl
NL68 RABO 0373 7414 80 Protestantse Gemeente te Amsterdam inz. Kerkblad

DE MAKERS VAN Z TOT A

Tektschrijver **Hanna Yoo** heeft van haar hobby's haar werk gemaakt, en houdt zich daarom vooral bezig met muziek, theologie en mensen met een beperking. ♦ Vormgever **Marlijn van der Lans** creëert het liefst vanuit chaos. Kookt graag en houdt van spelletjes. Ze kan goed escaperen uit rooms en denkt op vrijdag vooral aan wijn. ♦ Interviewer en trainer **Karin Karsten** houdt van schrijfsels en workshops scheppen. Is gek op het avontuur dankbaarheid. ♦ Antropoloog en interviewer **Bram Kalkman** fietst door het leven, zat vorig jaar al 13.000 kilometer op de trappers en bracht zelfs zijn huwelijksreis fietsend door, van Frankrijk naar Marokko. ♦ **Rosaliene Israël** is bevlogen en stadsbreed predikant-scriba, dol op vernieuwing, en ziet de kerk liefst als een lange tafel op straat, met altijd plaats voor onverwachte gasten. ♦ Niets ontgaat de camera van **Sandra Haverman**. In haar vrije tijd wandelen haar honden met haar door avontuurlijk modderig gebied. ♦ Roze predikant van Amsterdam en - ja echt - Ridder in de orde van Oranje-Nassau **Wielie Elhorst** maakt queer + kerk tot een welkome combinatie. ♦ Eigenwijze fotograaf **Marloes van Doorn** wordt altijd een beetje verliefd op degene die ze mag fotograferen. Dol op natuur, andere mensen en een wereldverbeteraar in het klein. ♦ Na haar werk als communicatiemedewerker fietst **Baukje Burggraaff** door de fietsstraten van Amsterdam, schrijft ze kinderverhalen of vind je haar in de Keizersgrachtkerk. ♦ Sterrenkundige **Margot Brouwer** stoeit al diens hele leven met existentiële vragen, en zoekt daarvoor antwoorden in de wetenschap, filosofie en mystiek. ♦ Hoofdredacteur **Nelleke Bos** zwemt het jaar rond in het IJ, moestuinert en stookt graag vuur.

INHOUD

**8
TWEEGSPREK**

*Jong en oud
in de kerk*

**13
HART & ZIEL**

**14
KLAVERTJE DRIE**

Alledaags geluk

**16
INTERVIEW**
met Hermine Pool

**22
AGENDA**
Niet te missen

**26
LIEVE STAD**
*Buurtmaaltijd in de
Elthetokerk*

**32
BOEKEN**
voedsel voor de ziel

**34
QUEER**
in de kerk

**35
KERK IN BEELD**

*De Oranjekerk
vroeger en nu*

**40
REPORTAGE**

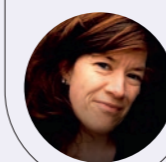
*Festival weekend
vol spirit*

**46
KUNST**

*Een tegelvloer
belicht*

**48
STILTE**
in de stad

Samen op zoveel lagen

Soms lijkt het of we op kleine eilandjes zitten. Ieder in ons bubbeltje van geloof, overtuigingen en we-hebben-het-altijd-zo-gedaan. De stad is vol mensen, en toch kan het eenzaam zijn.

ADAM duikt in allerlei tekenen van gezamenlijkheid, juist dit najaar. Laat de vallende bladeren je niet ontmoedigen; we zijn niet alleen. Er is zoveel dat ons met elkaar verbindt, dwars door de stad, dwars door de tijd.

De komende herfst staat in het teken van Amsterdam 750, het jubileumjaar van onze stad, waar geschiedenis, religieus erfgoed en onze gedeelde 'spirit' een plek krijgt. Lees hierover meer in de reportage over festival the Spirit of Amsterdam (pag. 40), het interview met conservator Hermine Pool (pag. 16) en sla ook zeker de agenda (pag. 22) niet over, want dit seizoen staat bol van de bezielde activiteiten.

ADAM schuift aan bij de wekelijkse buurtmaaltijd van de diaconie in Oost, waar het bruist van gezellige en helpende initiatieven (pag. 26). En hoe zit het met

het samengaan van meer generaties in de kerken? Hoe vind je je plek als je jong bent? Twee twintigers gingen in gesprek met een tachtiger over hun ervaringen (tweegesprek, pag. 8).

Ben je het afgelopen jaar dierbaren verloren? In november is er in veel kerken in de stad gelegenheid om hun namen te noemen in gebed, om stil te staan bij je verdriet en jullie verbondenheid te voelen (stilte in de stad, pag. 48). Rouwbegeleider Lenneke Post vertelt hoe helend het is om er met anderen mee bezig te zijn (hart & ziel, pag.13).

Kortom, samen kom je verder. Laten we die verbondenheid met onze stad, mede-Amsterdammer, verloren geliefden, geschiedenis, onze eigen en andermans religieuze traditie opzoeken. Er is zoveel te delen!

Nelleke Bos

DONATIES WELKOM

Geef de makers
een kopje koffie

Krijg ADAM
elk kwartaal op
de mat

INSPIRATIE

*Samen ben je sterker.
Net als een touw
dat gemaakt is uit drie
losse touwen.
Dat trek je niet
zomaar stuk.*

~ PREDIKER 4:12, DE BIJBEL

DRIEGESPREK

JONG EN OUD

In elke editie van ADAM Magazine gaan mensen met elkaar in gesprek over een relevant thema. Zonder een uitkomst als doel – puur om ons te verdiepen. Deze editie hebben we het over: jong en oud in de kerk. Met twee twintigers en iemand van begin tachtig.

Tekst: KARIN KARSTEN Fotografie: MARLOES VAN DOORN

Jongere of oudere zijn in de kerk. Hoe beleef je dat? Hoe doe je dat samen? Bea de Meijer (Regenbooggemeente De Ark) en Ynke Scheffer & Mirjam Koedijk (beiden Keizersgrachtkerk) praten met elkaar over je thuis voelen en banden smeden in de kerk.

YNKE (26 jaar) en **MIRJAM** (25 jaar): 'Bea, wat maakt dat jij je thuis voelt bij de kerk?'

Bea (82 jaar): 'Ik loop hier nou al 54 jaar rond en onderhand is dit gewoon mijn tweede thuis. Er zijn veel gezinnen die ik al vanaf het begin ken. Onze kinderen zijn samen groot geworden, en inmiddels uitgevlogen.'

MIRJAM: 'Wij komen ook al van jongs af aan in de kerk. Het voelt echt als een soort tweede familie. Een groot deel van mijn familie gaat

nog steeds. Dus dat helpt natuurlijk ook. Ik was daar als kind elke week. Nu nog steeds wel veel. Ik ben opgegroeid met Ynke en andere jongeren. We hebben samen weekenden weg gehad, diensten voorbereid, van alles georganiseerd.'

YNKE: 'Het thuisvoelen bij de kerk zit voor mij eigenlijk het meeste bij de mensen. Dat komt denk ik ook doordat we bij ons in de kerk samen de diensten maken. Het hebben over bepaalde thema's. Zoals een keer over angst. Dat gaat dan meteen de diepte in. Terwijl je elkaar nog helemaal niet goed kent. Dat brengt wel wat teweeg. Dan ontstaat een band die je op school of werk niet zo snel krijgt.'

Bea: 'Als je samen iets doet, leer je elkaar goed kennen. Heel fijn is dat.'

De kerk is voor mij een plek om even uit mijn dagelijkse leven te stappen

MIRJAM: 'Hoe ben jij betrokken geraakt bij de kerk?'

Bea: 'Ik ben hier destijds door een vriend uit de buurt terechtgekomen. Via een *church inn*, een leuke, progressieve dienst voor jong en oud. Toen de kinderen wat groter waren, werd ik actief, en dat ben ik nog steeds. En jullie? Jullie zijn er zo'n beetje geboren.'

YNKE EN MIRJAM: 'Wij gingen vroeger als kind inderdaad wekelijks met onze ouders mee. Daar ga je op zondagochtend toch maar het beste van maken met elkaar. En dat groeit dan uit tot vriendschap.'

MIRJAM: 'Afgelopen zondag zat ik in de kerk en deed Ynke met een groep een escape room-kerkdienst.'

YNKE: 'Ik weet niet of je daar bekend mee bent, Bea?'

Bea de Meijer is allround vrijwilliger bij Regenbooggemeente in gebouw De Ark in Slotervaart. Ze hielp bijvoorbeeld zeven jaar geleden mee aan een omvangrijk verbouwingsproject van De Ark. Ook steekt ze graag haar handen uit de mouwen in de tuin van vrienden.

Bea: 'Ik weet wel ongeveer wat het is. Je zit ergens in en dan moet je er zien uit te komen.'

YNKE: 'Ja, je zit opgesloten en dan heb je een uur om eruit te komen. We hadden het zo verpakt dat we gewoon de dienst begonnen. Na een kwartier hield de liturgie op: het boekje was leeg. Wat nu? Mensen gingen in groepjes allerlei puzzeltjes oplossen. We hadden koffers met cijfersloten, je moest dingen van het plafond naar beneden hengelen. Na drie kwartier kwamen zo het brood van de viering, de kaars en de sleutel van de kerkdeur tevoorschijn. Toen hebben we buiten aan de Keizersgracht de dienst afgemaakt.'

MIRJAM: 'Je zit dan in een groepje met jongere en oudere gemeenteleden die je wel kent, maar misschien niet altijd even veel spreekt. Dan ga je toch samen die

spelletjes oplossen. Dat was heel grappig. Veel werk ook, lijkt me.'

YNKE: (knikt instemmend): 'Wel heel leuk om te doen.'

BEA: 'Jammer dat ik het niet heb meegemaakt. Absoluut een goed idee.'

YNKE: 'Waarom denk jij dat er minder jonge mensen dan voorheen in de kerk komen?'

BEA: 'De laatste jaren hebben mensen natuurlijk al meer afleiding. Daar kun je niet omheen. Toch heb ik wel het idee dat jongeren zoeken naar verbinding. Niet direct theologisch. Maar meer richting een diepere betekenis van het leven.'

Wij mogen hier trouwens niet klagen over jonge aanwas. Zeven jaar geleden hadden we een verbouwing. Toen zijn hier achter de kerk huizen gebouwd waar nu een leefgemeenschap woont. Zij zijn ook actief in de kerk. Bijvoorbeeld als band die vaak optreedt bij speciale diensten. Het zijn over het algemeen jonge mensen. En een van de dingen die zij organiseren is de wekelijkse buurtmaaltijd. Dan zit de zaal hierachter helemaal vol.

Hoe gaat dit bij jullie? Waarom denken jullie dat er minder jongeren naar de kerk gaan?'

YNKE: 'In onze gemeenschap, als kerk in het stadscentrum, zijn veel mensen die niet per se om de hoek wonen. Het kost dan best wel moeite om er op zondagochtend naartoe te gaan. Veel jongeren denken dan: ik blijf in m'n bed liggen, ik heb nog een kater.'

Verder denk ik ook dat er een beetje een stigma op geloof ligt. Ik merk dat ook bij mezelf. Dat ik als ik tegen nieuwe mensen zeg dat ik naar de kerk ga, ik de neiging heb om te zeggen: maar ik geloof niet, hoor. Dat ik het een beetje wil afzwakken. Zo van: je moet niet denken dat ik letterlijk geloof wat er in de Bijbel staat. Er is natuurlijk ook gewoon wetenschappelijk bewijs dat veel dingen niet waar zijn.' Mirjam knikt instemmend.

YNKE: 'Voor mij is kerk zijn, dat je samen iets voor elkaar krijgt in de wereld. Dat heeft voor mij dan weinig te maken

met een Bijbel of het achterhaalde beeld van God als een mannetje ergens op de wolk, met de touwtjes in handen.'

BEA: 'Ik heb ook het idee dat je belangrijkste taak in het leven is, dat je om elkaar denkt. Juist in de kerk ervaar je: je bent fijn met elkaar bezig. Ik luister graag naar de preek. Daar steek je altijd wel wat van op. Maar ik vind de muziek en het samen zingen eigenlijk het meest waardevol. Dat is voor mij ook geloven.'

MIRJAM: 'Voor mij draait het ook om de verbinding tussen mensen. Bezig zijn met een positieve invloed op de wereld. Ik denk dat er in die zin in de kerk voor jongeren heel veel kansen liggen. Veel jongeren dealen met eenzaamheid, psychologische klachten en druk om te presteren. De kerk is voor mij juist een plek om heel even uit mijn dagelijks leven te stappen. Weer te weten: al die tentamens en zo zijn allemaal niet zo belangrijk.'

BEA: 'Hebben jullie op dit moment nog veel jongeren in de kerk?'

MIRJAM: 'De meeste jongeren zie je niet op zondagochtend.'

YNKE: 'Die komen vooral naar jongerenavonden als we spelletjes gaan doen.'

MIRJAM: 'We organiseren allerlei activiteiten voor jongeren. Het is best lastig ze te blijven betrekken.'

YNKE: 'We hebben een WhatsAppgroep met ongeveer 15 mensen. Als we iets organiseren hebben we vijf tot zeven mensen.'

BEA: 'Wij hebben hier eigenlijk meer jonge gezinnen dan jeugd. We hebben wel een

Ynke Scheffer is afgestudeerd in vrijetijdsmanagement. Op dit moment is ze baanzoekend. Ze speelt gitaar, zingt en organiseert in de Keizersgrachtkerk. Laatst was dat een speelse escaperoom-dienst.

Mirjam Koedijk is bezig haar master *computational science* af te ronden. Ze is regelmatig te vinden in de Keizergrachtkerk. Ze organiseert hier dingen, zit in de wijkraad en is net als Ynke zo'n beetje opgegroeid in deze kerk.

leesgroep voor jongvolwassenen. Maar die komen niet iedere week in de kerk. Hoeft ook niet hoor.'

YNKE: 'Als we zelf een dienst hebben voorbereid met een voorbereidingsgroep, geven we de andere jongeren vaak wel een seintje van "kom je ook?". Dan komen er soms wel een paar extra aanwaaien.'

YNKE EN MIRJAM: 'Denk je dat het voor jou als oudere anders is dan als jongere, om in de kerk te zijn? Jij kerkt al heel lang.'

BEA: 'Ik ken hier daardoor zo'n beetje iedereen. Als er nieuwe mensen zijn, probeer ik daar altijd zoveel mogelijk kennis mee te maken. Je gaat als bekenden wel vaak bij elkaar zitten met het koffiedrinken. Vorige week zag ik een man die ik wel van gezicht ken. Hij zat alleen aan een tafel. Ik dacht: ik ga eens een praatje met hem maken. Hij bleek via mijn oma ergens familie te zijn.'

MIRJAM: 'Wij hebben ook wel een beetje de neiging in onze klikjes te gaan zitten. Maar door die voorbereidingsgroepen leer je ook anderen kennen. Veel kennen mij als "de dochter van", en voor sommigen ben ik in hun hoofd nog een beetje een kind. Je hebt het dan samen over waar je mee bezig bent in je leven. Op die manier krijg je toch een band.'

Als ik tegen nieuwe mensen zeg dat ik naar de kerk ga, heb ik de neiging om te zeggen: maar ik geloof niet, hoor

Jongeren zoeken wel naar een diepere betekenis van het leven

BEA: 'Hoe zie jij dat? Is kerken voor een oudere anders dan voor een jongere?'

YNKE: 'Ik dacht vroeger altijd van wel. Maar ik merk steeds meer dat we eigenlijk hetzelfde zijn. Natuurlijk zijn er ook verschillen. Maar uiteindelijk zijn we in de kerk allemaal op zoek naar iets vergelijkbaars. En vinden we er iets vergelijkbaars.'

Bij ons in de kerk mag trouwens nog wel een slag gemaakt worden om nieuwe en jonge mensen aan te trekken. We kunnen ons misschien wat meer focussen op online, marketing-achtige activiteiten, bepaalde evenementen organiseren. Daar is regelmatig weerstand tegen. Vanuit mensen die al langer naar de kerk gaan of ouder zijn.'

BEA: 'Wat voor weerstand is dat dan?'

YNKE: 'Mensen staan ervoor open en er zijn wel wat dingen bezig. Maar de praktische zaken worden toch snel tegengehouden. Dan willen mensen liever hebben dat het blijft zoals het is.'

Terwijl ik wil dat er ook over twintig jaar nog iets over is van deze plek die ik heel prettig vind. En dat er nog een paar mensen over zijn, om dat mee te delen. Dan moet er soms iets veranderen. Ik heb het idee dat ze zich dat soms niet helemaal realiseren.'

MIRJAM: 'Ik ben nog altijd heel dankbaar en blij vanwege de jeugd die ik heb gehad in de kerk. En voor wat ik er nu samen met anderen beleef. Ik gun dat andere mensen ook.'

Wil je in je eigen kerk ook graag in gesprek met meer generaties? Download het werkblad met vragen om je op weg te helpen. protestantsamsterdam.nl/oudenjong

TEKST BAUKJE BURGGRAAFF
BEELD DIGIDAAN

HART en Ziel

Wat je met hart en ziel doet, geeft je vleugels. Dat doet ertoe in het leven. ADAM zet elke editie iemand met een missie in the spotlight.

Theologe Lenneke Post (56) uit Amsterdam-Noord heeft als passie het opvangen van jonge mensen als zij rouwen om een naaste, die is overleden. Daarom begeleidt ze rouwgroepen bij NEWConnective. Als docent geestelijke zorg, rouw en trauma is zij verbonden aan de Vrije Universiteit en als onderzoeker aan de dienst geestelijke verzorging van AmsterdamUMC.

NEWConnective is een platform dat allerlei evenementen organiseert over levensvragen, zingeving en persoonlijke overtuigingen voor studenten aan de VU. Zoals lotgenotencontact in rouwgroepen. Lenneke: 'In de rouwgroep mag iedere deelnemer zijn verhaal van begin tot eind vertellen. Vaak laat iemand foto's zien of er wordt een schatkistje getoond met herinneringen. Het vertellen van je eigen verhaal is helend en

troostend. Je hoort ook de verhalen van de anderen, en je kunt je misschien in het verhaal van de ander herkennen of anders naar je eigen verhaal leren kijken. De rouwgroep kan een markeringspunt zijn: je ziet in het leven nieuwe perspectieven waarmee je aan de slag kunt gaan. Het verdriet gaat niet over. Maar je kunt meedragen wat je dierbare voor jou betekent en dat een plek geven in je leven.

'Het verdriet gaat niet over. Maar je kunt meedragen wat je dierbare voor jou betekent'

DRIJFVEER

Mijn drijfveer om dit werk te doen is om jonge mensen die rouwen ruimte te bieden voor het rouwproces, zodat ze daar kracht uit kunnen putten. Als mensen al op jonge leeftijd te maken krijgen met een groot

verlies, lopen ze het risico te knakken in de knop van hun leven. Dat doet me heel veel. Hoe je in de wereld staat, hoe je je tot een ander verhoudt, dat staat op scherp als je een belangrijk iemand verliest. Hen ruimte te bieden voor hun verhaal en op kracht te laten komen bij elkaar kan dan zo belangrijk zijn. Bij de rouwgroepen ervaar ik vaak iets heiligs: vanuit kwetsbaarheid en respect kan verbinding en compassie in de groep ontstaan. Echte aandacht voor elkaar heeft zo'n kracht, daarin voel ik een Goddelijke aanwezigheid.'

KLAVERTJE DRIE

ALLEDAAAGS GELUK

We dromen zo vaak van het grote geluk, het vinden van dat ene klavertje vier. Het bijna onbestaanbare ultieme geluk. Als we die loterij winnen, we dat huis hebben, die kinderwens vervuld is, of er vrede op aarde is, dán zal het leven geslaagd zijn. Intussen hoeven we niet werkeloos te wachten. De kunst is om de klavertjes drie te zien die op je pad komen. Kleine gelukjes.

Samengesteld door BAUKJE BURGGRAAFF EN NELLEKE BOS

Beeld SHUTTERSTOCK

Een klavertje drie valt in de regel niet op, maar kijk nu eens goed, en zie hoe prachtig het is.

ALS DE NOOD HOOG IS

Het regent stevig als ik op een middag van mijn werk naar huis fiets. Ik moet nog even langs de supermarkt. Na het afrekenen ga ik op zoek naar mijn plastic tas om de boodschappen in te doen. Niet te vinden! Zoeken, zoeken: geen tas. 'Verkoop je ook tassen?', vraag ik aan de caissière. 'Nee, maar je kunt een doosje pakken.' Buiten regent het nog steeds flink. Lopend met de fiets met het doosje vol met boodschappen op mijn bagagedrager, ga ik naar huis. Bij de stoplichten steek ik de weg over. Wachtend op het groene licht om nog een keer over te steken, slaat het noodlot toe. Door de regen scheurt het doosje en al mijn boodschappen rollen op de grond. Het doosje onbruikbaar. Radeloos kijk ik naar mijn boodschappen. Dan bungelt er een stoffen tas voor mijn hoofd. Ik kijk tussen mijn natte haren waar die tas vandaan komt. Een jonge man heeft het raam van zijn busje opengedaan en reikt mij de stoffen tas aan. Het licht springt op groen, hij trekt weer op. Al mijn boodschappen passen in de tas en helemaal opgelucht ga ik huiswaarts. Bij deze wil ik je hartelijk bedanken voor je tas! - **BAUKJE BURGGRAAFF**

HAND IN HAND

Het is de eerste schooldag. Zie mijn kleine eigengereide troela dapper naar school benen. Ze heeft zelf haar broodje gesmeerd, een pietenmuts opgezet. Haar witte bontjas aan en gáán. Maar wat vindt ze het spannend. Ik weiger haar huilend op school achter te laten, al verklaart iedereen me voor gek. Ik vertrouw op mijn intuïtie. Op het cruciale moment pakt haar grote zus van zes jaar haar hand, en samen lopen ze de school binnen. Blij dat dit zo ging vanochtend! - **ONYEMA ONWUKA, GELUK.EXPERT**

DEEL JE GELUK

Laten we elkaar inspireren. Ook een klein geluksmoment beleefd? Stuur jouw klavertje drie naar ADAM via dm @protestantsamsterdam, post (adres in colofon) of mail redactie@protestantsamsterdam.nl

750 JAAR RELIGIEUS

ERFGOED IN AMSTERDAM:

'Oog voor de gelaagdheid van de stad maakt milder'

Binnenkort viert Amsterdam haar 750-jarig bestaan. Daarbij mag aandacht voor de rijkdom van haar religieus erfgoed niet ontbreken, vindt Hermine Pool, seniorconservator bij Museum *Ons' Lieve Heer op Solder*. Samen met August den Hollander, hoogleraar Religieus Erfgoed aan de Vrije Universiteit geeft ze de stad daarom een cadeau: een nieuwe kaart van de stad over het diverse Amsterdamse religieuze erfgoed. Waarom is religieus erfgoed zo belangrijk voor de stad?

Tekst BRAM KALKMAN | Beeld SANDRA HAVERMAN

Je gooit een
Bijbel of crucifix niet
in de vuilnisbak

Hoe ben jij terecht gekomen in de wereld van religieus erfgoed?

'Dat begint bij mijn theologiestudie hier in Amsterdam. Ik had niet het plan om meteen dominee te worden. Daar voelde ik me nog te jong voor. Daarom ben ik tijdens mijn studie gaan bijverdienen in het Bijbels Museum. In die tijd moesten alle collectiegegevens, vaak nog met de hand geschreven, gedigitaliseerd worden. Dat is een interessant proces, waarbij je de collectie heel goed leert kennen en ook moet nadenken over hoe je de collectie ordent en beschrijft. Daar ben ik me op toe gaan leggen. Zo ben ik in het erfgoedbeheer en de museumwereld terecht gekomen. Tegelijkertijd ben ik, uiteraard samen met collega's, tentoonstellingen gaan bedenken en maken.'

Hoe kwam je op het punt dat je zelf tentoonstellingen kon gaan maken?

'Ik had het voordeel dat ik de enige theoloog was in het Bijbels Museum. Dus mocht ik meedenken met allerlei zaken en uiteindelijk het stokje overnemen toen de oude conservator met pensioen ging. Dat was in een periode dat de Bijbel op veel plaatsen vanuit een andere invalshoek werd benaderd. Niet meer alleen als religieus voorwerp, maar ook als cultureel en historisch erfgoed. Dat was een kolfje naar mijn hand.'

Hoe veranderde die blik op de Bijbel of breder op religieus erfgoed dan?

'In de tijd daarvoor gold een meer evangelische benadering. Dan gebruik je de collectie en het museum om het evangelie uit te dragen. De aandacht verschoof toen naar de cultuurhistorische component, waarbij je bijvoorbeeld laat zien wat de invloed is van de Bijbel op de Nederlandse cultuur. Achteraf kun je wel zeggen dat dit het begin was van wat je in de vakliteratuur de *vererfgoedisering* van het christendom noemt. De geleefde religies nemen af, want steeds meer mensen seculariseren,

dus veel kerken sluiten. Allerlei religieus gebruikte voorwerpen zijn niet meer nodig. Dat wordt soms wel *sacred waste* genoemd.'

Heilig afval?

'Ja, Irene Stengs, hoogleraar Antropologie van ritueel en populaire cultuur, heeft die term bedacht. Als je een kerk ontruimt, of zelfs als mensen een Bijbel in huis hebben, dan brengen ze die voorwerpen naar een museum. Want je gooit een Bijbel of een crucifix niet in de vuilnisbak. Er zit toch een gevoel van heiligheid aan. Zo raken de musea overvol en moeten wij steeds bedenken wat we willen bewaren voor toekomstige generaties. Wat is van cultuurhistorisch belang? Gaat een bepaald voorwerp ons iets vertellen over de betekenis van religie of een religieuze groepering?

Als voorwerpen niet meer religieus gebruikt worden, dan verandert hun oorspronkelijke betekenis. Ze waren beladen met religieuze betekenis en emoties door hun context. In een museum staan ze verweesd in een depot of vitrine. Ze verliezen hun zeggingskracht en verhaalkracht als niemand meer weet wat ze ooit betekenden voor de mensen die ze gebruikten. Dan kun je dingen wel netjes op een bordje lezen, maar je komt er niet echt dichtbij. Daarom is het zo belangrijk dat er mensen zijn die de religieuze betekenis van voorwerpen vanuit een "binnenperspectief" nog kunnen overdragen.'

Lukt het om die verhalen te blijven vertellen?

'Ik merk dat jonge mensen heel geïnteresseerd zijn in het religieuze erfgoed. Zij hebben geen enkele ballast. De frustraties van eerdere generaties over een beperkende kerk hebben ze niet. Maar wat ik merk is dat er een groot verschil zit tussen jongeren bij wie nog wel sporen van religie in de familie aanwezig zijn en bij wie helemaal niet. Zelfs al zijn het ouders of grootouders, dan zitten de verhalen er nog. Dan is er een grotere gevoeligheid naar de voorwerpen en hun geschiedenis.

Dr. Hermine Pool (64) is seniorconservator religieus erfgoed en hoofd onderzoek en collecties bij Museum Ons' Lieve Heer op Solder. Daarnaast is zij voorzitter van de Kunstcommissie van de Protestantse Kerk Amsterdam. Voor het project Religieus Erfgoed Amsterdam op de Kaart, zie: [religieuserfgoed.amsterdam](#)

Ik zie ook veel studenten die uit een al generaties lang gesecculariseerd milieu komen. Zij starten echt op een nulpunt, als een toeschouwer. Die moet je, bij wijze van spreken, nog uitleggen wat de Bijbel is. Als je religieus erfgoed wilt begrijpen, is het belangrijk om ook het binnenperspectief van religieuze mensen en gemeenschappen te doorgronden. Ben je in staat je in te leven in hun gedachtengoed? Hoe ze denken, hoe ze voelen, waarom die voorwerpen zo belangrijk zijn?'

Is dat hier anders dan in andere landen?

'Ja, in mijn beleving gaan we in Nederland anders met ons religieus erfgoed om dan in andere Europese landen. Neem Saint Paul's Cathedral of elke willekeurige kerk in Zuid-Europa. Enerzijds hebben deze religieuze gebouwen de functie van een museum, want alle toeristen gaan ernaartoe, maar ze zijn ook nog elke dag in gebruik. En dat voel je. Dat hebben wij in Nederland veel minder. Dat is een cultuurverschil. Hoewel, er verandert wel iets: neem bijvoorbeeld de Westerkerk, de Sint Nicolaasbasiliek en de Portugese Synagoge. Hun hoofdfunctie is die van een religieus gebouw, maar ze staan ook dagelijks open voor toeristen en belangstellenden.

Tegelijkertijd zijn de oudste drie kerken van Amsterdam niet meer in eerste instantie een kerk. De Heilige Stede of Nieuwezijds Kapel, toch een religieuze plek die teruggaat tot de Middeleeuwen, is nu de Dungeon. De Oude Kerk is nu een museum, al wordt daar de traditie en de lofzang nog in stand gehouden door de Oude Kerk Gemeente. En de Nieuwe Kerk is ook een museum. Die wordt nog wel voor de nationale herdenking van 4 mei gebruikt en voor koninklijke huwelijken.'

Binnenkort bestaat Amsterdam 750 jaar. Daarvoor ben jij met het project Religieus Erfgoed Amsterdam bezig. Wat is dat voor project?

'Het project Religieus Erfgoed Amsterdam op de Kaart is tot stand gekomen samen met August den Hollander. August is hoogleraar Religieus Erfgoed in Nederland aan de faculteit Religie en Theologie van de Vrije Universiteit. Samen denken wij al jaren na over de toekomst van het religieuze erfgoed in de stad en hoe we dat onder de aandacht van een breed publiek kunnen brengen. Amsterdam wordt vaak geframed als een seculiere stad, maar er is zoveel religie en religieus erfgoed aanwezig. Gewoon op straat. Poortjes, gebouwen, gevelstenen. In de binnenstad, en ook in andere wijken is veel te vinden. Hoe kunnen wij dat onder de aandacht brengen? Daarvoor zijn we samen gaan werken, als Museum Ons' Lieve Heer op Solder, een erfgoed beherende en op publiek gerichte instelling, met de VU,

De frustraties van eerdere generaties over een beperkende kerk hebben de jongeren niet

Ik wil laten zien dat onze stad gelaagd is, van oudsher gevormd door een grote diversiteit aan religieuze gemeenschappen

een wetenschappelijke en op onderwijs gerichte instelling. Ideale samenwerkingspartners. Samen willen we de stad een cadeau geven. We maken een hele nieuwe, andere kaart van de stad, waarop het religieuze erfgoed de hoofdrol speelt. Daarbij gaan we verder dan alleen de basics. Op de kaart met alle religieuze plekken worden aan de hand van een voorwerp verhalen verteld over de stad en de grote diversiteit aan religieuze gemeenschappen die in verleden en heden het religieuze en culturele DNA van de stad vormen.'

Kun je daar een voorbeeld van geven?

'Dit schilderij [zie foto] is daar een mooi voorbeeld van uit de protestantse traditie. Het komt oorspronkelijk uit de Zuiderkerk. Het is een schilderij van Ferdinand Bol, waarop koning Cyrus de uit de tempel van Jeruzalem geroofde schatten teruggeeft aan de Israëlieten. Dit soort oudtestamentische Bijbelverhalen zie je vaker terug in de stad. Op orgelluiken uit de zeventiende eeuw staan David of Salomo, de koningen van Israël. In de vroedschapskamer in het stadhuis [nu het paleis op de Dam, red] is het verhaal van Mozes die zeventig oudsten kiest afgebeeld. De keuze voor de verbeelding van juist deze verhalen verraadt een protestantse visie op het bestuur. Stadsbestuurders moesten door God geïnspireerd zijn en zich door het goddelijke woord laten leiden. Dat is een heel belangrijk uitgangspunt voor de protestanten die vanaf 1578 het stadsbestuur vormen. Dat vind ik het leuke aan dit project. Door zo cultuurhistorisch te kijken, kom je van alles te weten over het functioneren van de stad.'

Waarom vind je het belangrijk om de Amsterdammers van nu door die kaart de verhalen van religieus erfgoed te vertellen?

'Ik wil laten zien dat onze stad erg gelaagd is. Dat het van oudsher een religieuze stad is, die vanaf de zestiende en zeventiende eeuw wordt gevormd door een grote diversiteit aan religieuze gemeenschappen. Er kwamen allerlei migranten naar Amsterdam en er zijn ook al eeuwenlang mensen die we nu seculier, oecumenisch of buiten-of losjes kerkelijk zouden noemen. Als mensen nu dingen roepen over 'al die vreemdelingen', dan denk ik 'kom op zeg, die zijn er al vier eeuwen.' In de zeventiende eeuw was er geen godsdienstvrijheid, maar wel vrijheid van geweten in Nederland. Zo kon iedereen toch een plek in de samenleving verwerven. Dat was lang niet altijd optimaal: niemand wil slechts gedoopt worden en gedwongen worden om onzichtbaar in een schuilkerk zijn of haar geloof te belijden. Maar het was een begin. Daarom zijn begrippen als tolerantie en vrijheid van geweten zo belangrijk om over na te denken. Het gaat altijd om de vraag welke 'zichtbare' ruimte geven we elkaar werkelijk? In oktober begint het feest van Amsterdam 750 jaar. Dan lanceren wij de eerste zeventig plekken op die Andere Kaart van Amsterdam. Iedereen is aangehaakt en komt op de Kaart: migrantenkerken, moskeeën, protestantse kerken, katholieke (schuil) kerken, synagogen en ga zo maar door. Alle stadsdelen doen mee. Ik denk dat begrip van die religieuze diversiteit en geschiedenis je blik verruimt en het makkelijker maakt om respect te hebben voor 'een ander'. Als je maar tien of twintig jaar achteruit kijkt, dan zie je een hele beperkte geschiedenis. Kun je de gelaagdheid en rijkheid van de stad door de eeuwen heen zien, dan kun je meerdere werkelijkheden naast elkaar behappen. Ik denk dat mensen dan milder kunnen zijn en meer begrip voor elkaar kunnen hebben.'

Bijbelverhalen waren eeuwenlang belangrijk voor de stad.

SEPTEMBER // OKTOBER // NOVEMBER

agenda

De Amsterdamse agenda waar je blij van wordt. Scherp je geest en voed je ziel van concert tot meditatie, van gebed tot debat.

September

SEP Kom op adem bij een lunchpauzeconcert

Vrijwel elke woensdag wordt er in de Westerkerk een lunchconcert verzorgd door Evan Bogerd en diverse gastorganisten. Een breek van de week met de mooiste muziek vanaf het monumentale Duyschot orgel.

Elke woensdag om 13.00 uur, Westerkerk. Programma via westerkerk.nl

SEP De ondeugende meditatiecursus

Gulzigheid, jaloezie en woede. In deze nieuwe serie meditatieavonden ontdek je de verleidelijke kracht van de zeven ondeugden. De ondeugende meditatiecursus is tweewekelijks en start op maandagavond 9 september.

Tweewekelijks vanaf 9 september, Nieuwe Herengracht 18. Meer informatie op gist.amsterdam/ondeugden

SEP Verborgene muziekschatten in eigen stad

Het festival De Muze van Zuid is dé manier om je muzikale horizon te verbreden en je stad beter te leren kennen. Hier hoor je topmusici in een intieme, informele sfeer, in huizen en monumenten waar je anders nooit binnen zou komen. **12 & 14 september, De Thomas, meer info en kaarten via dethomas.nl**

SEP Nationale orgeldag

Laat je verrassen door orgelmuziek in

Klimaatwake in de Dominicuskerk

een van de vele Amsterdamse kerken tijdens de Nationale Orgeldag, dat samenvalt met het weekend van Open Monumentendag. Het thema is 'Erfgoed van routes, netwerken en verbindingen'. **Zaterdag 14 september, tijden en locaties zie nationaleorgeldag.nl**

SEP Er zit muziek in de Oude Kerk!

Kom luisteren naar speciaal gecomponeerde muziek in de kerkdienst, van klassiek tot cabaret! Daan Manneke, Jeroen Zijlstra, en Jan Beuving & Tom Dicke hebben al een bijdrage geleverd, deze keer met muziek van voormalig Componist des Vaderlands Martin Fondse. Natuurlijk zingt de Sweelinckcantorij ook een nootje mee. **Zondag 15 september 11.00 uur, Oude Kerk**

SEP Zorgen delen over het klimaat

Als je niet wilt wegstappen van de klimaatcrisis, wilt delen waar je bang voor bent, voor inspiratie om je actief in te zetten. Wees welkom bij de maandelijke multi-levensbeschouwelijke klimaatwake in de Dominicuskerk. **17 september, 22 oktober en 26 november 20.00 uur, Dominicuskerk. Meer informatie klimaatwake-amsterdam.nl**

SEP Bidden met je lijf

Het valt niet mee om in de hectiek van het leven te bidden. En waarom zou je? In zeven meditatieavonden proef en oefen je het Onze Vadergebed met je ziel en zintuigen. **Tweewekelijks vanaf dinsdag 24 september. Meer informatie op www.gist.amsterdam/biddenmetlijf**

SEP De liefde (her)ontdekken

Hoe blijf je de liefde vinden op momenten dat je het moeilijk hebt? Wanneer het leven schuurt? Tijdens het programma ZIN! in de Liefde ga je ermee oefenen en word je geïnspireerd door verschillende zingevingsbronnen, oefeningen, muziek én vuur. **24 september, 22 oktober en 26 november, 19.15 tot 21.30 uur, De Verbroederij. Meer info en aanmelden via zinnignoord.nl**

Open Monumentendag

Elk jaar in het tweede weekend van september zijn duizenden prachtige monumenten in heel Nederland gratis toegankelijk voor iedereen. Ook verschillende kerken openen die dag hun deuren.

Keizersgrachtkerk

Open op zondag 15 september van 13 tot 17 uur. De Keizersgrachtkerk is voor een van oudsher gereformeerde kerk verrassend kleurrijk en licht, met invloeden van Franse kathedralen en de elegante Venetiaanse architectuur. Ter gelegenheid van Open Monumentendag is er een concert met koormuziek.

Westerkerk

Open op zondag 15 september. Een icoon van Amsterdam: de Westerkerk. Door de eeuwen heen heeft deze kerk flink wat meegemaakt en dat is ook aan haar binnenkant te zien. Ter gelegenheid van Open Monumentendag is er een concert van Evan Bogerd (orgel) en het Sweelinck Koperkwintet.

Willem de Zwijgerkerk

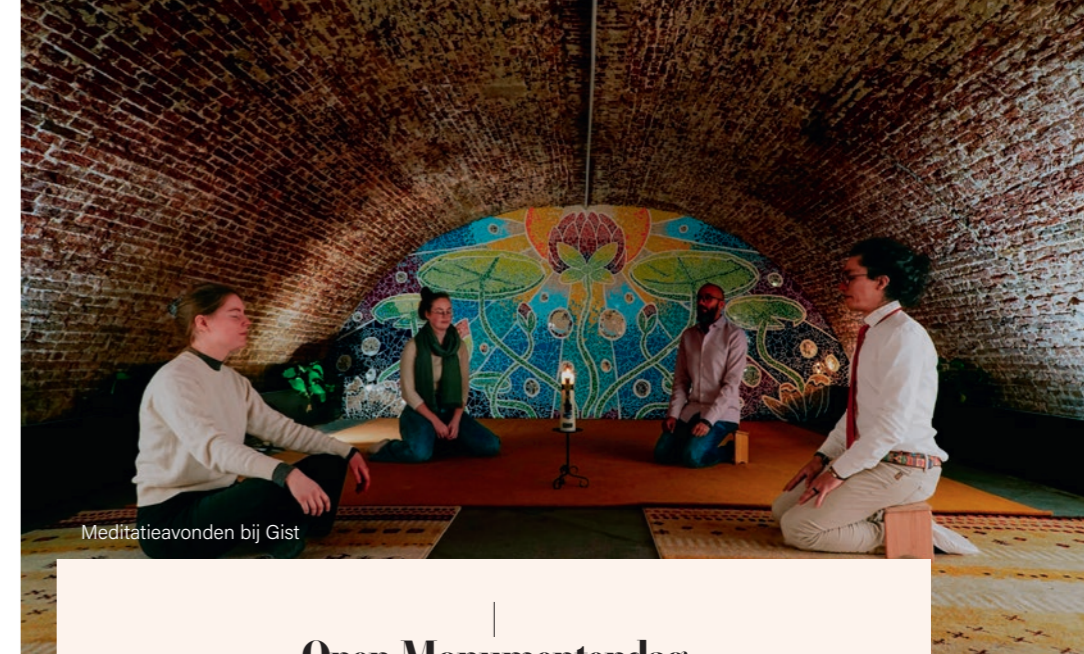
Open op zaterdag 14 september van 10 tot 13 uur. Deze kerk uit 1931 is door Cornelis Kruswerk ontworpen in stijl van de Amsterdamse School. Je herkent 'de Willem' al van buiten de Stadionbuurt aan zijn karakteristieke toren.

De Thomas

Open op zaterdag 14 september van 10 tot 15 uur. Geïnspireerd door Le Corbusier ontwierp Karel Sijmons de Thomaskerk, destijds aan de rand van de stad. Nu ligt deze kerk met hart voor cultuur en zingeving midden in de Zuidas. Van 12 tot 13 uur is er een lezing en rondleiding door Dirk Sijmons zoon van de architect.

Oranjekerk

Open op zaterdag 14 september 14 tot 16.30 uur. Als eind 19e eeuw de nieuwe wijk De Pijp uit de grond wordt gestampt, ontwerpt C.B. Posthumus Meyjes de Oranjekerk voor deze buurt. Het geld voor de kenmerkende toren wordt bij elkaar gespaard door 'Stuiversvereniging Torenbouw Kerk YY'.

Meditatieavonden bij Gist

AVONDGEBED IN DE ELTHETOKERK

Elke werkdag is er een avondgebed van 19.30 uur tot 20.00 uur. Een half uur van rust, gebed, muziek en de kaars die brandt. **De Elthetokerk, Javastraat 118, Oost**

Oktober

OKT Vier de herfst met Zinnig Noord

Tijdens deze Eigenzinnige Dansviering laat je je inspireren door een Preek van de Leek, passend bij het seizoen. Sta even stil met een ritueel en tenslotte dans je alles los met een heerlijke set met DJ. **Zondag 20 oktober 11.00 uur, Hoogtij**

OKT Inspirerende kerkdienst zonder preek

Tijdens de kerkdienst is er geen preek, maar een moment om creatief bezig te zijn, iets nieuws te beleven of te leren, of gewoon even tot jezelf te komen. Er is ook een speciale activiteit voor de kinderen. **Zondag 20 oktober, 11.00 uur, Oude Kerk**

Tip van de redactie

'Festival the Spirit of Amsterdam' belooft verbindend, verrijkend en zingevend te worden, welke achtergrond je ook hebt. Lees er ook over in de reportage op pagina 40. Voor wie me zoekt, ik dompel me het hele weekend onder in de verschillende gebedshuizen van Amsterdam.' ~ Nelleke van der Meer
Zie thespiritof.amsterdam

OKT Cantate 'Mache dich, mein Geist, bereit'

Tijdens een cantatedienst wordt een muzikale cantate uitgevoerd, als centraal element van de viering. Op 27 oktober wordt 'Mache dich, mein Geist, bereit', BWV 115 van Johann Sebastian Bach uitgevoerd door het Westerkerkkoor, ensemble 't Kabinet en solisten o.l.v. JanJoost van Elburg. **Zondag 27 oktober, Westerkerk, info westerkerk.nl**

OKT 750 jaar religieus erfgoed

Onze stad herbergt oneindig veel geschiedenis. Religieus Erfgoed Amsterdam maakt het multireligieuze DNA van de stad zichtbaar. Je leest erover in het interview met Hermine Pool (pagina 16). Maak een stadswandeling en ontdek de verhalen achter bijzondere plekken en voorwerpen. **Vanaf maandag 28 oktober, locaties en activiteiten zie religieuserfgoed.amsterdam**

November

NOV Het Hoge Woord met topdiplomaat Joke Brandt

Joke Brandt is de gastpreker bij deze kerkdienst in de Oude Kerk. Joke Brandt heeft een lange carrière in de diplomatieke dienst en is sinds 2020 de permanente vertegenwoordiger van Nederland bij de Verenigde Naties in New York. Deze dienst is onderdeel van 'Het Hoge Woord', een serie kerkdiensten waarin een gast uit de wereld van politiek, cultuur, overheid of kunst de preek verzorgt. **Zondag 17 november 11.00 uur, Oude Kerk**

NOV The Spirit of Amsterdam

Een niet eerder vertoonde combinatie van cultuur, zingeving, feest en stilte: dat is the Spirit of Amsterdam. Dit festival vormt de opening van jubileumjaar 'Amsterdam 750'. Van 22 tot en met 24 november openen tientallen gebedshuizen hun deuren voor dit festival voor makers die met nieuwe verhalen en vertelvormen bijdragen aan een hechtere stad. Van 'pianoscapes' in de Keizersgrachtkerk tot een preekstoel op Amsterdam Centraal Station. In de reportage (pagina 40-45) hebben we een aantal highlights voor je geselecteerd die je horizon kunnen verbreden. Welke evenementen ga jij bezoeken?

Vrijdag 22 t/m zondag 24 november, diverse locaties, programma en tickets via thespiritof.amsterdam

NOV Opademen in de Oude Lutherse Kerk

Amsterdam bestaat 750 jaar en de Raad van Kerken Amsterdam viert dat met een minifestival met koormuziek uit uiteenlopende kerkelijke tradities. Een verteller leidt het publiek langs de verschillende culturele en spirituele achtergronden, en laat ook de bezoekers werken met adem en stem. **Zaterdag 23 november vanaf 13.00 uur, Oude Lutherse Kerk op het Spui. Meer informatie via opademen.amsterdam**

Kijk voor de volledige actuele agenda op protestantsamsterdam.nl

lieve stad

ZOVEEL MEER DAN ETEN

tijdens de buurtmaaltijd in Oost

Voor ADAM schoof redacteur Hanna Yoo aan bij de buurtmaaltijd in de Elthetokerk, die de Protestantse Diaconie Oost elke week organiseert. Zo kon ze zelf ervaren waarom samen komen met je buurt onnoemelijk veel oplevert.

Tekst HANNA YOO | Beeld CHRISTINA CHOUCHEA

Als ik iedereen bij elkaar zie, voelt dat als een hemel-op-aarde-momentje!

De tafel in de grote zaal van de Elthetokerk is al gedekt en iedereen neemt plaats. Ik ben bij de buurtlunch van het Diaconaal Centrum Oost, die elke woensdag gratis geserveerd wordt. De bezoekers kunnen samen genieten van een gezonde lunch. Geert Jan Nordeman, diaconaal beheerder, neemt het woord. Hij heet iedereen welkom en spreekt een kort gebed uit. Daarna mag iedereen een kommetje tomatensoep gaan halen. Vrijwilligers komen bij alle tafels langs met broodjes, salade en gekookte eitjes. We geven elkaar het zout en de broodjes aan, schenken water in, vragen de ander of het eten goed smaakt. En we luisteren naar elkaars verhaal.

HULPLOKETTEN VOOR LUNCHTIJD

Ik was uitgenodigd door Sarah Klerks die werkt voor de Protestantse Diaconie Amsterdam. Daarnaast is zij diaconaal opbouwwerker bij Buurthulp Oost en Re-play; beiden onderdeel van het Diaconaal Centrum Oost. Buurthulp Oost brengt buurtbewoners in contact met buurtgenoten die hulp of een luisterend oor nodig hebben. Re-play is de spelloop voor ouders met jonge kinderen. Sarah vindt deze lunch elke week weer een bijzonder moment en drukte me op het hart om daarbij aanwezig te zijn.

Voorafgaand aan de lunch is het nog een drukke bedoening van 'loketten' in de grote zaal van de Elthetokerk. Sarah vertelt me wat er tijdens de inloop allemaal gebeurt. Mensen kunnen langskomen bij Buurthulp Oost met vragen over het invullen van formulieren, zoals het aanvragen van een hulpmiddel of het indienen van de belastingaangifte. En voor de lastigere vragen is er ook altijd een medewerker aanwezig van het Buurteam, opgezet door de gemeente Amsterdam. In elk Buurteam zitten verschillende hulpverleners bij elkaar die je verder kunnen helpen met allerlei vragen.

LAAGDREMPELIG

Voor een oudere die niet zo digitaal vaardig is of voor mensen die de Nederlandse taal niet machtig zijn, kan het vaak zeer lastig zijn de weg te vinden in het bureaucratische doolhof.

Gelukkig kunnen ze terecht bij de inloopochtend, waar ze ook een kopje koffie kunnen krijgen en, misschien nog wel belangrijker, geholpen kunnen worden door een mens van vlees en bloed. Op deze manier wordt het vinden van juiste hulp laagdrempeliger.

Overigens voelt het voor de medewerkers van Buurthulp Oost (of ze nu een vrijwilliger zijn of een betaalde kracht) zeker niet als eenrichtingsverkeer. Neem nu Verena. Verena wilde graag iets terug doen voor de buurt waar ze met veel plezier woont: 'Ik kom oorspronkelijk uit Duitsland, maar ben voor mijn werk al een aantal jaar in Nederland. Op een gegeven moment merkte ik dat mijn hele leven werd opgeslokt door mijn werk.' Ze besloot om een dag per week minder te gaan werken en meldde zich aan als vaste vrijwilliger voor het loket van Buurthulp Oost op woensdag. Het kost haar weinig moeite om mensen te helpen, ze is handig met formulieren en kan zo medebuurtbewoners ondersteunen. Ze haalt veel voldoening uit het helpen van anderen en voelt zich meer thuis in de buurt.

Een andere vrijwilliger die geniet van de veelzijdigheid van Amsterdam-Oost is Inge: 'Ik kom oorspronkelijk uit een klein dorp en ervaar in mijn

DE PROTESTANTSE DIACONIE

Amsterdam is geïnspireerd door de woorden van het evangelie waarin de opdracht ligt om elkaar lief te hebben.

Hun missie is om in navolging van Jezus te bouwen aan hoopvolle plekken en gemeenschappen waar vertrouwen en wederkerigheid tussen mensen de basis vormen. Alle Amsterdammers zijn, ongeacht hun levensovertuiging, welkom om mee te doen. Het credo van de Diaconie is dan ook: 'omzien naar elkaar, en laten zien dat je er niet alleen voor staat.' Deze grondhouding draagt het werk, geeft diepgang en maakt het alledaagse bijzonder.

huidige buurt hetzelfde knusse gevoel. Alleen al het lopen door de Javastraat is één groot feest! De geur van eten uit alle werelddelen komt mij tegemoet. Dan zit ik te bedenken welk gerecht ik nu weer eens zal maken, of afhalen! Ze leert mensen kennen waar ze eerst niet zo snel contact mee zocht, maar die wel allemaal samenleven in de Indische buurt. Een wijk waar naar schatting 100 talen worden gesproken. Dus als je uit je bubbel breekt, kom je in aanraking met ontzettend veel (eet)culturen.

GEVARIEERD PUBLIEK

En wie komen er nu eigenlijk af op zo'n dag? Het publiek kan zo divers zijn als Amsterdam zelf. Sommige buurtbewoners, zoals Soerindir, komen regelmatig langs bij de inloopochtend voor een bakje koffie. Hij groeide op in een groot gezin in Suriname en kwam naar Nederland voor een studie farmacie. Hij kan smakelijk vertellen over de avonturen die hij meemaakte, maar ook over mensen die gemene streken met hem uithaalden. Bij de inloopochtend is er altijd wel iemand die naar zijn sterke verhalen luistert.

MENSEN SAMENBRENGEN

Sarah maakt een praatje met iedereen die binnenkomt en is één brok energie. Ze vertelt: 'In coronatijd hebben we ook gemerkt hoeveel kracht er zit in onze manier van werken. Natuurlijk was het een uitdagende tijd, maar we

Als je uit je bubbel breekt, kom je in aanraking met ontzettend veel culturen

konden vrijwel al onze activiteiten blijven organiseren, dankzij het ruime gebouw en de samenwerking met allerlei organisaties, waardoor we genoeg menskracht hielden om al het werk te verzetten. Er melden zich ook mensen vanuit de buurt en de kerk die willen helpen, dus het is hier elke keer een bonte verzameling van actieve mensen. Als ik iedereen bij elkaar zie, zeker bij de lunch, dan voelt dat echt als een hemel-op-aarde-momentje!

Tijdens de lunch spreek ik met een vrijwilliger die helpt met het bereiden van de buurtmaaltijden. Elke maandagavond bereiden de mensen van Buurtbuik een gratis maaltijd van gered voedsel, vertelt hij. Zo kan iedereen aanschuiven, ook de mensen met een krappe beurs, en doe je daarbij ook nog iets tegen voedselverspilling.

Mijn andere buurman heeft de Eltheto recent ontdekt. Hij liep langs de kerk en kwam binnen kijken toen hij een kopje koffie kreeg aangeboden. Al een aantal jaren woont hij in de buurt, maar wist hij niet dat er ook iets in de kerk gebeurde. Na een periode waarin hij worstelde met zijn mentale gezondheid had hij weer behoefte aan contact met andere mensen. Ooit kwam hij naar Nederland voor de liefde, maar die hield geen stand. Zijn familie woont in Marokko, een groot netwerk heeft hij niet in Amsterdam. Samen gezellig eten, dat is hem heel welkom. We wensen elkaar een fijne middag. Sommige mensen krijgen nog soep mee naar huis. Het was een ochtend vol verrassende ontmoetingen en inzichten. Doordat de kerk naar buiten treedt, kunnen mensen zoals mijn buurman de kerk van binnen bekijken en contact maken. Tegenwoordig regelen we veel online, maar er gaat toch niets boven een spontane ontmoeting op straat, in je eigen buurt. 'Met een grote glimlach fiets ik de stad weer in.'

DIACONAAL CENTRUM OOST (DCO)

is een samenwerkingsverband van de Protestantse Diaconie Amsterdam en drie wijkkerken in stadsdeel Oost: de Muiderkerk, de Binnenwaai en de Elthetokerk. Elke maandag-, woensdag- en vrijdagochtend is er inloop van 09:30 tot 12:00 uur in het Diaconaal Centrum Oost in de Elthetokerk. Er zijn wekelijks activiteiten, zoals het avondgebed, de breiclub, de luistergroep en Re-play. Kijk voor het volledige aanbod op [diaconaalcentrumoost.org](https://www.diaconaalcentrumoost.org)

*Voor mij is kerk
zijn, dat je samen
iets voor elkaar
krijgt in de wereld.*

~ YNKE SCHEPPER

Voedsel voor de ziel

Hoe ontstijg je de dagelijkse zorgen en gedoetjes, en vind je nou die voeding voor de ziel? ADAM speurt precies naar die boeken die je van binnen verrijken.

Samengesteld door DE REDACTIE

JA OP HET LEVEN

Spiritualiteit, poëzie en politiek, dat is allemaal te vinden bij diplomaat en Nobelprijswinnaar Dag Hammarskjöld. Ja zeggen op het leven, zin zien in het leven, ongeacht welk pad. Zuster claris Beatrijs Corveleyn en transitiepastor Kees Zwart brengen samen uitnodigend 'de weg naar binnen.'

Beatrijs Corveleyn & Kees G. Zwart - De weg naar binnen. Spiritualiteit van Dag Hammarskjöld | uitg. Adveniat/Halewijn | ISBN 9789493279971 | € 29,99

ZEVEN JAAR LIEFDE

Een persoonlijk, nietsontziend en vooral heerlijk weglezend relaas over een onconventionele liefdesgeschiedenis. Hoe konden twee mensen die zo van elkaar houden elkaar zo veel verdriet doen? En kunnen ze elkaar na alles nog terugwinnen?

Philip Huff - Open | Prometheus | ISBN 9789044653212 | €23,99

HELDHAFTIG, VASTBERADEN & BARMHARTIG

Van de vrouwen-netwerken in de Bijlmer tot de maatschappelijk ondernemers uit Nieuw-West: op steeds meer plekken in de stad nemen buurtbewoners het heft in eigen handen. Wij zijn de stad is een inspirerend boek over de kracht van de gemeenschap en de rijkdom in de buitenwijken van Amsterdam.

Floor Milikowski - Wij zijn de stad | Uitgeverij Pluim | ISBN 9789493256255 | €14,99

WAT ER OVERBLIJFT

Hoe kunnen we een overleden dierbare dicht bij ons houden? Aan de hand van verschillende prachtige kunstwerken bespreekt Hanne Hagedaars de mogelijke manieren waarop iemand kan 'voortleven' - van keukenkastjes tot een oude onderbroek.

Hanne Hagedaars - Missen als een ronde vorm
Art Paper Editions
ISBN 9789464665185 | €29,-

HOE OVERLEEF IK... VOOR VOLWASSENEN

Wat gebeurt er met je als er een heleboel is wat je aan niemand durft te vertellen? Volwassen zijn in deze tijd, HOE doe je dat? Na 25 jaar is er nu het eerste deel voor de volwassen geworden lezers van toen uit.

Francine Oomen - Hoe overleef ik alles wat ik niemand vertel?
uitg. Volt | ISBN 9789021475899
€ 22,50

DE KRACHT DIE WE IN ELKAAR VINDEN

Mackesy schreef een boek vol eenvoudige wijsheden over vriendschap en de kracht van verbinding. De jongen, mol, vos en paard beleven avonturen, delen dierbare momenten en leren over liefde, moed en veerkracht. De korte, rake teksten en prachtige illustraties blijven rondzingen in je hoofd. Prachtig vertaald door Arthur Japin.

Charlie Mackesy / Arthur Japin - De jongen, de mol, de vos en het paard
KokBoekencentrum Uitgevers
ISBN 9789026623844 | € 22,50

(Gaat dat wel) samen?

De vraag wordt mij rechtstreeks niet vaak meer gesteld: 'LHBTI zijn én gelovig; gaat dat wel samen?' Voorheen probeerde ik dan met een kwinkslag te antwoorden, enigszins afhankelijk van wie er tegenover me stond, natuurlijk. Dan zei ik: 'Ja, hoor. Het bewijs staat tegenover je!' Trouwens, die vraag werd niet alleen gesteld door medegelovigen, maar ook door niet-gelovige LHBTI'ers. Toen ik in 1994 in Amsterdam in de Exit disco stond, herkende een jongen me van het tv-programma 'Voor het nageslacht' waarin ik met mijn ouders had gedeeld over (mijn) homoseksualiteit, over geloof en over het Leger des Heils, mijn voormalige kerk. Hij vroeg: 'Maar mag je hier dan wel zijn?' De intentie achter de vraag liep nogal uiteen: van het antwoord al weten ('Nee') tot oprechte belangstelling, tot ongelooft: waarom zou je bij de kerk willen blijven, als je ontdekt dat je gay of lesbisch bent?

Nou, omdat ik in de kerk voor het eerst en ook beslissend heb ervaren wat het woord 'samen' inhoudt: in een kleine gemeenschap, maar met een sterke gezamenlijke overtuiging, die alle mensen in beeld had, met name de achtergestelden. Het was een 'extended family' met de erbij horende onderlinge belangstelling en zorg. Dit 'samen' vond een basis in de verhalen uit de Bijbel, over een God die mensen

onvoorwaardelijk liefhad en die zijn mensen nooit los zou laten. Die basis maakte dat ik, anders dan het Leger toen het liefst had gezien, mijn homoseksualiteit voor het aangezicht van God kon omarmen en ik geen reden zag waarom ik niet openlijk gay zou kunnen zijn én gelijkwaardig en volop mee zou kunnen doen.

De vraag zal gesteld blijven worden, de vraag die vaak pijnlijk een vraagteken zet bij de legitimiteit van het samen dat ik zoek en wil. Maar ik laat me er niet meer door leiden. Natuurlijk zijn er verschillen tussen de kerk(en) en de LHBTQIA-gemeenschap – heel veel! –, maar uiteindelijk is er veel meer wat ons bindt dan scheidt. We willen allemaal een samen(!)leving die mensen in vrede doet leven, naast elkaar en met elkaar, met mensen die niet onverschillig zijn voor elkaar,

maar voor elkaar opkomen als gelijkwaardigheid wordt bedreigd. Ik voel me thuis tussen de activisten van de LHBTQIA-gemeenschap, omdat zij eenzelfde urgentie voelen voor humaniteit. We delen veel dezelfde waarden. Ik zou graag zien dat dat in Amsterdam en in Nederland als vanzelf leidt tot een nieuw samen.

Uiteindelijk is er veel meer wat ons bindt dan scheidt

WIELIE ELHORST IS LHBTQIA+ PREDIKANT VOOR DE PROTESTANTSE KERK AMSTERDAM

Oranjekerk

Alles verandert altijd. De kerken van Amsterdam kunnen erover meepraten. ADAM struint de stad af en brengt kerken in beeld, van hun bouwjaar tot hun allernieuwste bestemming. We nemen een kijkje in de Oranjekerk.

Tekst: BAUKJE BURGGRAAFF Fotografie: ARCHIEF

De Oranjekerk in aanbouw

FOTO: STADSARCHIEF AMSTERDAM / JACOB OUIE

VAN NEDERLANDS-HERVORMD TOT PROTESTANTS

De Oranjekerk is vernoemd naar de Oranjes, die een grote rol hebben gespeeld bij het protestantisme in Nederland. Kunstenaar Thomas Mohr (70) bezoekt de Oranjekerk sinds 1987, zat in de gebouwencommissie en was koster. Thomas vertelt: 'De Oranjekerk werd 11 september 1903 in gebruik genomen door de Nederlands-hervormde Kerk. Het was een gigantische kerk. Er konden 1300 mensen in. Op zondag zat de kerk twee keer hartstikke vol. Maar met de komst van de auto en de tv in de jaren zestig van de vorige eeuw verminderde het bezoek aan de kerk. Het was de eerste Samen-op-Weggemeente met de Gereformeerde Buiten Amstelkerk, die bij de Oranjekerk introk. Later volgden de Amstel-, Waal- en Maranathakerk. In 2005 'fuseert' de wijkgemeente tot de Protestantse Oranjekerkgemeente.

ORANJEKERK BUURT 1, 2, 3

FOTO: STADSARCHIEF AMSTERDAM

Wie
De Oranjekerk
Waar
2^e Van der
Helststraat 1-3
Sinds
1903

HET WONDER VAN DE PIJP

De Nederlands-hervormde Kerk wilde in de jaren negentig de Oranjekerk slopen wegens ontkerkelijkheid en hoge onderhoudskosten. De Oranjekerk ging in beroep. Maar ook de buurt kwam in actie en vormde de Werkgroep Oranjekerk. Er was al zoveel gesloopt in de buurt! Plaatsing in 1998 op de Gemeentelijke monumentenlijst betekende dat het project gesubsidieerd werd. Stadsherstel, die in Amsterdam monumenten behoudt, restaureerde het hele gebouw van 1998 tot 2000. Alleen de buitenmuren stonden nog. Er kwam een kleinere kerkzaal en een mooie koffieruimte. Tweederde werd herbestemd tot kantooruimte. Een tweede verbouwing volgde in 2017: de kapel, een professionele keuken, kantoor- en vergaderplekken werden gerealiseerd. De Oranjekerk werd het wonder van De Pijp genoemd omdat zij is blijven bestaan.

De buurt wilde de kerk houden

WELKOM, WIE JE OOK BENT

Thomas: 'De signatuur is heel breed, heel divers. Vroeger was het echt een wijkkerk, maar door de stedelijke ontwikkeling komen veel kerkgangers niet uit de buurt maar bijvoorbeeld uit Amstelveen en Purmerend. Mensen verhuizen maar blijven naar de Oranjekerk komen.'
De Oranjekerk is een queerfriendly kerk. Niet nadrukkelijk van oorsprong, maar LHBTIQ+ is geen enkel probleem. De diversiteit is groot: gescheiden, alleengaand, homo, trans, etc. Het is een gevolg van algehele acceptatie van hoe je je leven wilt leiden.

KUNST

'Kunst is ook belangrijk in de Oranjekerk: de zoekende handen uitgestoken naar andere mensen en naar God zijn aangebracht op de glazen wanden in het nieuwe open portaal. Bij het verlaten van de kerk zien ze eruit als zegenende handen: we mogen als gezegende mensen weer de wereld ingaan.'

ROUWKAMER

Sinds 2023 is er een rouwkamer op de begane grond van de toren. Iedereen kan deze rouwkamer huren, krijgt dan een sleutel en kan op eigen momenten afscheid van de overledene nemen. In overleg kan in de kerk een afscheidsdienst en/of een receptie worden gehouden, met muziek en catering volgens de wensen van de nabestaanden. De rouwkamer is tot stand gekomen na een vraag uit de buurt.

De Oranjekerk en haar kapel zijn vrijwel dagelijks geopend. Voor agenda en meer zie oranjekerkamsterdam.nl

De heerlijke tuin van de Oranjekerk

GIERZWALUWEN ALS SYMBOOL VOOR GASTVRIJHEID

Tijdens de verbouwing zijn er nestkasten in de toren van de kerk gebouwd om het aantrekkelijk te maken voor gierzwaluwen. Ieder jaar in mei komen de gierzwaluwen aangevlogen, nestelen ze in de kasten en rond augustus, september vliegen ze weer naar Afrika. Het liefst betrekken ze ieder jaar hetzelfde nest, vlak bij de klokken van de kerk. Een slordig bouwsel van pluisjes, draadjes, papiertjes en veertjes die ze tijdens hun vlucht hebben opgepikt. Daar nemen ze even rust, of beter gezegd, daar zorgen ze tussen het reizen door een paar maanden voor hun nageslacht. Als op zondagochtend op twee meter afstand de klokken van de Oranjekerk worden geluid, geven ze geen krimp. Thomas: 'Het is een symbool voor de gastvrijheid van de Oranjekerk: iedereen die komt aanvliegen, mag er zijn. In de plafonds van de kapel en de rouwkamer zijn ook vliegende gierzwaluwen geschilderd.'

FOTO: EMS FILMS/FRANS LEMMENS

ORANJEKERK AL 120 JAAR BUURTGERICHT

Al sinds de begintijd van de Oranjekerkgemeente zijn er veel op de buurt gerichte activiteiten: zo was er onder andere een naai- en dienstbodenkrans, een krans voor 'behoefden', 's winters werd warm eten uitgedeeld, er was werkverschaffing voor weduwen en een polikliniek voor kinderen.

Deze verbinding met de buurt is onverminderd van belang. Niet alleen is erop zondag een kerkdienst, maar de Oranjekerk is dagelijks geopend: van 10.00 tot 15.00 uur en op vrijdag van 13.00 tot 17.00 uur, dankzij medewerkers van Philadelphia. Op zaterdagmiddag zijn de vrijwilligers van de Open Kerk aanwezig met koffie en thee.

De kapel is bijna dagelijks geopend tot 20.00 uur. Daar kun je terecht voor het branden van een kaarsje of een stiltemoment. De tuin van de kerk De Oranjehof is heerlijk om even te zitten maar zorgt ook voor verbinding; vrijwilligers onderhouden de tuin en hebben met elkaar pauze.

Iedere maandag is er een kledingmarkt 'Bij Bosshardt' van het Leger des Heils. Tweewekelijks op dinsdag is er een buurtmaaltijd en iedere vrijdagavond kookt Van de Kook een driegangenmenu voor € 15,-. Van de Kook is het eetcafé begeleid door vrijwilligers en gerund door mensen met een verstandelijke beperking. Opgave via: eetcafevandekook.nl

Iedere laatste zondag van de maand is er van 15.00-16.30 uur een Evangelische Roze Viering.

Lamme wetenschap en blind geloof

Als mensen erachter komen dat ik – als sterrenkundige – met een dominee getrouwd ben, krijg ik vaak verbaasde blikken. 'Julie hebben vast interessante gesprekken thuis!' lachen ze dan. Wat ze natuurlijk stiekem denken is: 'Wetenschap en geloof, dat gaat toch niet samen?'

erop wijzen dat de mensheid afstevent op zelfvernietiging, en tóch wordt er nauwelijks iets gedaan. Hoe kan dat? Hiervoor kunnen we te rade bij niemand minder dan Albert Einstein, die schreef:

'Wetenschap zonder religie is lam, religie zonder wetenschap is blind.'

Inderdaad wordt de geschiedenis van natuurwetenschap en religie door orthodoxe atheïsten graag afgeschilderd als een epische strijd, met het proces tussen de Inquisitie en mijn collega-astronoom Galileo Galilei in de hoofdrol. En dat terwijl er in het verleden vaak helemaal geen verschil was tussen gelovigen en wetenschappers. Moe van dit populaire 'conflictmodel' (of zoals wetenschapshistorici het noemen: de 'conflictmythe') bedacht geoloog en evolutiebioloog Stephen Jay Gould een alternatief: het 'onafhankelijkheidsmodel'. Hierin beschrijft hij wetenschap en religie als twee 'Niet-Overlappende Magisteria' (NOMA). Een magisterium – van het Latijnse 'magister' ofwel 'leraar' – definieert hij als een 'omsloten kennisdomein, waarin een bepaalde methode ons waardevolle inzichten verschaft'. Wetenschap is volgens Gould het domein van de testbare feitenkennis, en religie het domein van zingeving en ethiek. Wetenschap vertelt ons hoe het is, geloof hoe het zou moeten zijn; en deze intellectuele boedelscheiding heeft grote gevolgen voor onze samenleving.

Neem het grootste probleem van onze tijd: de opwarming van de aarde. Klimaatwetenschappers presenteren al tientallen jaren gruwelijke feiten die

Wetenschap ('de lamme') kan weliswaar experimenteel aantonen wat de feiten zijn, maar er bestaat geen experiment dat kan aantonen wat wij met die feitenkennis moeten doen. Dat valt onder het domein van ethiek en zingeving ('de blinde'), dat weer de feiten nodig heeft om de juiste morele koers te kunnen uitstippelen. Enkel sámen brengen de twee magisteria dus verandering teweeg.

Wetenschap vertelt ons hoe het is, geloof hoe het zou moeten zijn

Dit is waarschijnlijk waarom klimaatdemonstraties de voornaamste gelegenheden zijn waar ik wetenschappers en gelovigen massaal zie samenstromen. Leden van Scientist Rebellion marcheren trots naast organisaties als Christian Climate Action met hun spandoek: 'Wij geloven in een leven na olie!' Dit is waar het om gaat: de morele visie van zingeving geïnformeerd door de feiten van de wetenschap. Blinde gelovigen hijsen lamme wetenschappers op hun schouders, en gaan sámen moedig voorwaarts. Net als ik en mijn echtgenoot – de lamme en de blinde – sluiten ook wetenschap en geloof perfect op elkaar aan in de strijd voor een betere wereld.

MARGOT BROUWER, SCHRIJVER OVER WETENSCHAP,
FILOSOFIE EN ZINGEVING, MARGOTBROUWER.NL

Festival weekend VOL SPIRIT

Amsterdam is eind november drie dagen en nachten lang thuishaven voor festival the Spirit of Amsterdam. Hiermee trapt jubileumjaar Amsterdam 750 af. Dit is niet zomaar een feestje. Dit is verbinden waar verdeeldheid heerst, het samenbrengen van mensen uit allerlei bubbels.

Tekst: NELLEKE BOS
Fotografie: PRIVÉ ARCHIEF

OPEN GEBEDS- HUIZEN TIJDENS THE SPIRIT OF AMSTERDAM

De locaties onder voorbehoud; op moment van schrijven zijn er 35 bekend!

De Ark Noord, Bethelkerk, Boeddhistische Tempel Zeedijk, Buikslotermeerkerk, De Grote Laurenskerk Weesp,
De Nieuwe Kerk, De Waalse Kerk, De Zuiderkerk, **Diaconie /** Hermitage, Dominicuskerk, Fatih Moskee, **Jeruzalemkerk, Keizersgrachtkerk,** Krijtberg, Luthers Museum, Liberaal Joodse Gemeente, **Muiderkerk, Nassaukerk, Noorderkerk,** OLVG kerkzaal, Ons' Lieve Heer op Solder, Oosterparkkerk, **Oranjeker, Oude Kerk,** Oude Lutherse Kerk, Portugese Synagoge, Ruigoord, Singelkerk, St Nicolaas Parochie, **Thomaskerk,** Vondelkerk, **Vrijburg,** Westermoskee, **Willem de Zwijgerkerk,** NS Stationshal

Niet voor niets zijn de festivallocaties tientallen gebedshuizen van diverse signatuur. Van kerk tot synagoge, binnenstad tot rafelranden: de deuren gaan open voor en door de hele stad. De Protestantse Kerk Amsterdam (PKA) ondersteunt dit initiatief. Gebedshuizen zijn unieke plekken waar mensen vanuit hun spirituele traditie al samenkomen. Plekken die voor nog meer verbinding in de stad kunnen zorgen. Eén van de organisatoren Robert-Jan Glas: 'In de gebedshuizen kunnen we performances brengen die herkenbaar en toegankelijk zijn voor iedereen. Zo werken we met hiphop-artiesten en theatermakers die dit spiritueel invullen. Je gaat naar het festival omdat je zin hebt in een lekker festival. Wat je tegenkomt, is inhoudelijk zingevend. De makers voegen een laag toe in hun werk.'

ZINGEVING NORMALISEREN

'We willen zingeving normaliseren en weer van het collectief maken', geeft Robert-Jan aan. 'Het is sinds de jaren '60 geïndividualiseerd. Sinds die tijd zijn mooie trends ontstaan waar jonge mensen met zingeving bezig zijn, maar dat is vooral op basis van persoonlijke ontwikkeling en groei vanuit het ik, minder vanuit een gedeelde godsdienst. Het vraagt weinig commitment aan een groep, en dat willen we wel weer normaal maken. Kijk naar het

gebruik om te bidden voor het eten, dat vond ik lange tijd raar en nu vind ik het weer heel mooi om simpelweg te danken als je gaat eten. Maar ook iets ingewikkelds als trauma's helen, dat is in wij-vorm veel effectiever dan wanneer je het individueel aangaat.'

Organisator San Jonker vult aan: 'Zoveel jonge mensen wonen in de volle stad die geen verbinding ervaren, de krant staat er vol mee. Religies konden hier een antwoord zijn, maar veel kerken slinken. Kijk je bijvoorbeeld naar Zuidoost, dan zie je heel veel jongeren die bij elkaar komen en op weg zijn nieuwe religie te ontwikkelen, bijvoorbeeld met migrantenkerken. Ook zijn er allerlei christelijke pioniersplekken met nieuwe vormen van zingeving. Er is wel degelijk behoefte om samen te komen.'

MANIFEST VAN THE SPIRIT

Barmhartigheid, heldhaftigheid en vastberadenheid zijn de waarden die het wapen van Amsterdam draagt, en ons door de eeuwen heen hebben gevormd en beschermd.

Deze waarden vertegenwoordigen de ware geest van onze stad, die wordt gekenmerkt door diversiteit en veelstemmigheid.

Helaas leven steeds meer mensen in hun eigen bubbel, waardoor we verder uit elkaar groeien.

En dat terwijl we een eeuwenoud verleden delen waarin we in gebedshuizen bij elkaar komen om te eren, te leren, te vieren, te praten, te offeren en te rouwen. Tradities die langzaam dreigen te vervagen. Maar het verlangen om ergens bij te horen verdwijnt nooit. Deze constante in onze menselijke ervaring herinnert ons eraan dat het nu tijd is om onze Amsterdamse waarden, die diep in onze geschiedenis en identiteit geworteld zijn, nieuw leven in te blazen:

We zijn barmhartig. Nu is het moment om samen te komen, om de solidariteit en de lach in onze stad te herstellen en de crises het hoofd te bieden.

We openen onze deuren voor degenen die het het meest nodig hebben en steken onze hand uit naar degenen die het verst van ons afstaan.

We zijn heldhaftig. Het vergt moed om het onbekende te omarmen en vanuit een ander perspectief naar onszelf en anderen te kijken. Nieuwe vertelvormen en vertellers helpen ons om onze eigen grenzen te verleggen en bestaande denkbeelden te herzien. Kunst, cultuur, rituelen en stilte zijn onze bouwstenen voor een vreedzame revolutie.

We zijn vastberaden. We zetten cynisme opzij en kiezen resoluut voor een pad van naastenliefde, compassie en kwetsbaarheid waardoor onze gemeenschap hechter wordt.

We staan voor gelijke rechten en vrijheid van liefde voor ieder mens van elke religie, cultuur, nationaliteit of achtergrond.

Laten wij het wapen dat wij in ons hart dragen, belichamen: de collectieve geest van Amsterdam.

EEN GREEP UIT HET PROGRAMMA

Een tipje van de sluier: hieronder verklappen we de plannen en achterliggende visie van een paar ervaringen die je in het festivalweekend kunt opdoen.

PIANOSCAPES IN DE KEIZERSGRACHTKERK

Artistiek leider Maxim Chapochnikov creëert met kunstenaars uit Rusland en Oekraïne een muzikaal landschap dat veel meer is dan een stuk muziek om naar te luisteren. De uitvoering is een zintuiglijke beleving. Geur, licht, klank en de ruimte van de Keizersgrachtkerk zelf spelen allemaal samen een rol. Met de Pianoscapes is het streven om 'stilte' een middel te laten zijn voor een diepere ervaring en een brug tussen de binnen- en buitenwerelden van de aanwezigen. De teamleden zijn niet toevallig afkomstig uit verschillende delen van Rusland en Oekraïne. Maxim: 'We willen aantonen dat we naar vrede en verwantschap streven in deze tijd van conflict, ontkenning en verdeling, elkaar niet op afkomst beoordelen en dat we samenwerken, juist omdat we elkaar begrijpen en gezamenlijk willen creëren. Dit willen we delen met ons publiek.'

LET LOVE RULE TROUWMARATHON

Een liefdevol feestje wordt de trouwmarathon die de Protestantse Diaconie met Serve the City in de Hoftuin organiseert. Onder de naam Let love rule kunnen dit novemberweekend mensen met elkaar trouwen die daar normaal gesproken niet toe in staat zijn. Ongedocumenteerden, daklozen,

Kunst, cultuur,
rituelen en
stilte zijn onze
bouwstenen voor
een vreedzame
revolutie

Zingend kom je in contact met elkaar

lhbtiq+-ers uit queer-vijandige landen, vluchtelingen, mensen in armoede. Het huwelijk wordt mogelijk voor deze mensen, en het mag een feest worden! In de prachtige Hoftuin, de Kas en de Regentenkamer van de Corvershof worden de verbintenissen van liefde gesloten en gevierd. Het bruidspaar kan kiezen voor zowel een officieel burgerlijk als een kerkelijk huwelijk, met natuurlijk een feestelijke viering na afloop. De huwelijken vinden plaats in besloten kring, de bruidsparen nemen hun eigen gasten mee. Daarmee is Let love rule anders dan de overige festivalprogrammering, maar heeft het minstens zoveel impact op het levensgeluk van Amsterdammers. Met de trouwmarathon hoopt de Protestantse Diaconie inwoners van onze stad met elkaar te verbinden en hun geluk zo te vergroten.

SAMENZANG IN DE ARK NOORD

In De Ark in Noord zal het in vele talen meerstemmig klinken. Samen met stichting Mama Louise, een organisatie die de buurt met elkaar verbindt, komt er een bijzondere samenzang met mensen uit verschillende religieuze en maatschappelijke stromingen onder de naam 'We are neighbours'. Het idee is dat taalbarrières een obstakel kunnen vormen om andere mensen te leren kennen. Zingend overbrug je die barrières en maak je wezenlijk contact met elkaar. Het festivalweekend staat in het teken van repeteren, en op zondag natuurlijk optreden!

DANSVIERING VAN ZINNIG NOORD

Zinnig Noord creëert een 'zinnige dansviering': een eigentijdse manier om het leven te vieren en betekenis te geven. Met als thema 'geestkracht' ga je als bezoeker samen aan de slag. Wat is geestkracht voor jou? Kom luisteren naar de Preek van de Leek, vier mee, dans mee en ervaar wat jou raakt. Een

dankbaarheidsritueel vormt de afsluiting. Organisator Jacquelin Weel: 'We komen in beweging, zoals christelijke tradities van oorsprong deden, en veel andere spirituele stromingen ook. Via ecstatic dance nemen we muziek en dans mee in wat we geloven en ervaren.' Ecstatic dance is een dansvorm waarbij je met elkaar, maar ook met jezelf kunt dansen. De sfeer is ontspannen, vrij, in verbinding, in stilte, alcoholvrij, en vaak dans je op blote voeten. Voel je uitgenodigd, wie je ook bent.

MOSQUE EXPERIENCE IN DE FATIH MOSKEE

Woordvoerder Mehmet Yamali: 'We maken een eigen programma en zijn daarnaast ook gastheer voor andere optredens. Het vraagt wel zorgvuldig overleg met externe kunstenaars, omdat de moskee veel rituelen en richtlijnen kent. Meer dan in een kerkgebouw bijvoorbeeld. Er wordt vijf keer per dag gebeden. Een islamitisch gebed is anders dan christelijk: meer fysiek en mentaal georiënteerd. We willen het met kunstenaars samen eens worden over de uitvoering die past bij de moskee. Zou gebed een onderdeel kunnen zijn van een performance? Of hoe kun je geluiden uit de moskee gebruiken? We verkennen hoe we samen een programma kunnen maken.'

Voor het eigen programma wil de Fatih Moskee Amsterdammers laten ervaren hoe het in een moskee kan zijn: de *mosque experience*. Je kunt een dhikr, een gedenking, meemaken, waarbij zikir klinkt, een soort islamitische mantra. Veel rituelen zijn normaal gesproken besloten. Tijdens de Spirit gaan de deuren open voor heel Amsterdam, een uniek moment.

WAT, WAAR & WANNEER

Spirit of Amsterdam vindt plaats op 22, 23 en 24 november op tal van plekken. Tientallen gebedshuizen - én Centraal Station Amsterdam - zetten hun deuren open door de stad heen. Het programma en tickets (per voorstelling of passe partout) vind je via thespiritof.amsterdam

KUNST IN DE KERK

Een tegelvloer belicht

TEKST MARCO BLOKHUIS, KUNSTHISTORICUS

Wie de huidige kerkzaal van de Muiderkerk binnenkomt, valt direct een gladde tegelvloer op met een abstract patroon van lijnen en cirkels die zich concentreren onder de lichtkoepel, waar zich ook het liturgisch centrum van de kerk bevindt. De tegelvloer is ontworpen door de bekende kunstenaar Berend Hendriks (1918-1997). Na de rampzalige brand van de Muiderkerk in 1989 kreeg architectenbureau Van Hoogevest te Amersfoort omstreeks 1995 opdracht om een nieuw gebouw te ontwerpen in samenhang met de toren en de voorgevel die de brand hadden overleefd. Hendriks maakte het ontwerp voor de tegelvloer, de beschildering van de wanden en de koepel.

DIEPERE BETEKENIS

Het centrum van de tegelvloer bevindt zich onder de lichtkoepel en wordt gevormd door een gele cirkel met aansluitend banen in overgangskleuren. Licht vanuit de koepel schijnt op deze cirkel die in tweeën wordt gedeeld door een rechte blauwe lijn van links naar rechts. Andere blauwe banen en halve cirkels sluiten hierop aan. Het is niet zomaar een abstract patroon. Achter het ontwerp gaat een diepere betekenis schuil. De rechte middenlijn staat voor de rivier de Jordaan en symboliseert het Evangelie. De blauwe banen in het vloermozaïek verwijzen naar andere waterstromen in de wereld en de volken die daartussen leven. In de halve cirkels zijn dan ook de stoelen voor de kerkgangers gegroepeerd. De beweging vanuit de cirkel, c.q. de verspreiding van het Evangelie, wordt ondersteund door

het binnenvallende licht vanuit de koepel. In de kerkzaal ontstaat de dynamiek van een 'opgaan naar het licht' (vanaf de ingang naar het liturgisch centrum) en het 'verspreiden van het licht' (door het binnenvallende licht en het vloermozaïek). De schuine helling in de koepel en het oorspronkelijke waaivormige kleurpatroon in de koepel versterkten dit effect.

Het ontwerp van Hendriks voor de kerkzaal van de Muiderkerk moet één van zijn laatste opdrachten zijn geweest. Het past in zijn latere oeuvre waarin hij een abstracte vormtaal gebruikte. De door de architect ontworpen lichtkoepel was mogelijk leidend bij het ontwerp van de vloer. De beschildering van de wanden en de lichtkoepel sloten daar weer bij aan. Bij een herinrichting van de Muiderkerk in 2021 zijn de kleurpatronen van Hendriks op de wanden en in de koepel veranderd in egaal aangebrachte kleuren met als hoofdkleur pastelgroen. Ook de belichting werd gewijzigd. De tegelvloer van Berend Hendriks bleef echter behouden en straalt weer als vanouds in een nieuw licht.

DE MUIDERKERK

Geopend op zaterdag tussen 11.00 en 13.00 uur, tijdens de zondagse dienst om 10.30 uur en tijdens diverse wekelijkse activiteiten voor Amsterdammers. Zie muiderkerk.nl

STIL ZIJN OM WIE JE MIST

De stilte kan overdonderend zijn als een dierbare uit het leven is verdwenen. Waar vind je dan een plek om met jouw verdriet en gemis naartoe te gaan?

In alle oude tradities komen mensen samen om hun gemis te delen. Zo gingen de mensen tijdens het Iers-Keltische Halloween de straat op om te bidden voor de zielen van overledenen, en bedelden ze om 'zielencake'. In Latijns-Amerika vereren mensen hun overledenen sinds jaar en dag op Días de los Muertos, dit gaat zelfs terug tot de Azteken en de Maya. In de katholieke traditie worden sinds de tiende eeuw na Christus de overledenen herdacht: met Allerzielen op 2 november. Mensen bidden voor de ziel van hun overleden dierbaren. Sinds de Middeleeuwen gaan mensen op deze dag naar het kerkhof, branden kaarsen en delen herinneringen aan de overledenen. De protestantse traditie biedt eind november om de dierbare overledenen te eren. Deze laatste zondag van het kerkelijk jaar heet heel poëtisch Eeuwigheidszondag. Toch zijn er ook protestantse kerken die Allerzielen kiezen om het gemis te delen. In Amsterdam kun je daarom zowel begin als eind november met je hart vol verdriet in veel kerken terecht. Omdat samen stil zijn kan helen.

Stilte in de stad

iedereen een plek

HEB JIJ IN HET DRUKKE AMSTERDAM WEL EENS BEHOEFTE AAN EEN PLEK WAAR HET STIL IS, WAAR JE TOT JEZELF KUNT KOMEN? KRISKRAS DOOR ONZE STAD ZIJN PLEKKEN WAAR DIT KAN.

CHORAL EVENSONG IN DE OUDE KERK

Eens per maand is er een Choral Evensong in de Oude Kerk. Deze vorm van vieren van avondgebeden komt uit de Anglicaanse kerk. Deze dienst wordt bijna helemaal meerstemmig gezongen door de ervaren zangers van Cappella Oude Kerk. Naast muziek is er ook gelegenheid tot verstillig.
Oude Kerk, zondag 3 november om 18.30 uur

HERDENKEN IN DE NOORDERKERK

Laatste zondag van het jaar in de Noorderkerk. Er vindt een herdenkingsmoment van de overledenen plaats in de ochtenddienst. **Noorderkerk, zondag 24 november om 10.00 uur**

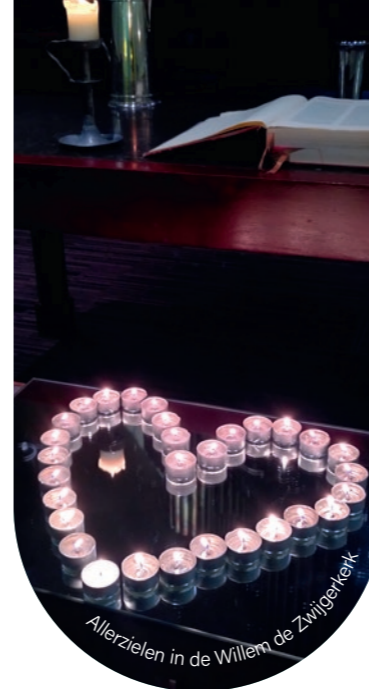

ALLERZIELEN OP IJBURG

Op IJburg is er een dienst in de avond van Allerzielen om de overledenen te gedenken. Door ons gemis te delen, koesteren we het leven samen.

De Binnenwaai, zaterdag 2 november om 19.30 uur.

FOTO: NELLY VERSTEEG

ALLE NAMEN NOEMEN

In de Willem de Zwijgerkerk wordt op zondag 3 november een dienst gehouden ter gelegenheid van Allerzielen onder leiding van pastor Nelly Versteeg. De namen van de gestorven gemeenteleden (en vrienden) van het afgelopen jaar worden genoemd. Familieleden zijn ook uitgenodigd. Een familielid of de voorganger steekt een kaars aan. **Willem de Zwijgerkerk, zondag 3 november om 10.00 uur**

ALLE KAARSJES IN ONS MIDDEN

Westerkerk: De overledenen van het afgelopen jaar worden op Eeuwigheidszondag herdacht in de ochtenddienst van 10.30 uur. Het 'Brandend Braambos' wordt in het midden van de kerk gezet. Eenieder die dat wil kan een kaarsje aansteken. Ook de middagdienst van 17.00 uur staat in het teken van het gedenken: in deze cantatedienst zal het Westerkerkkoor een Requiem de toon zetten. **Westerkerk, zondag 24 november om 10.30 uur en 17.00 uur**

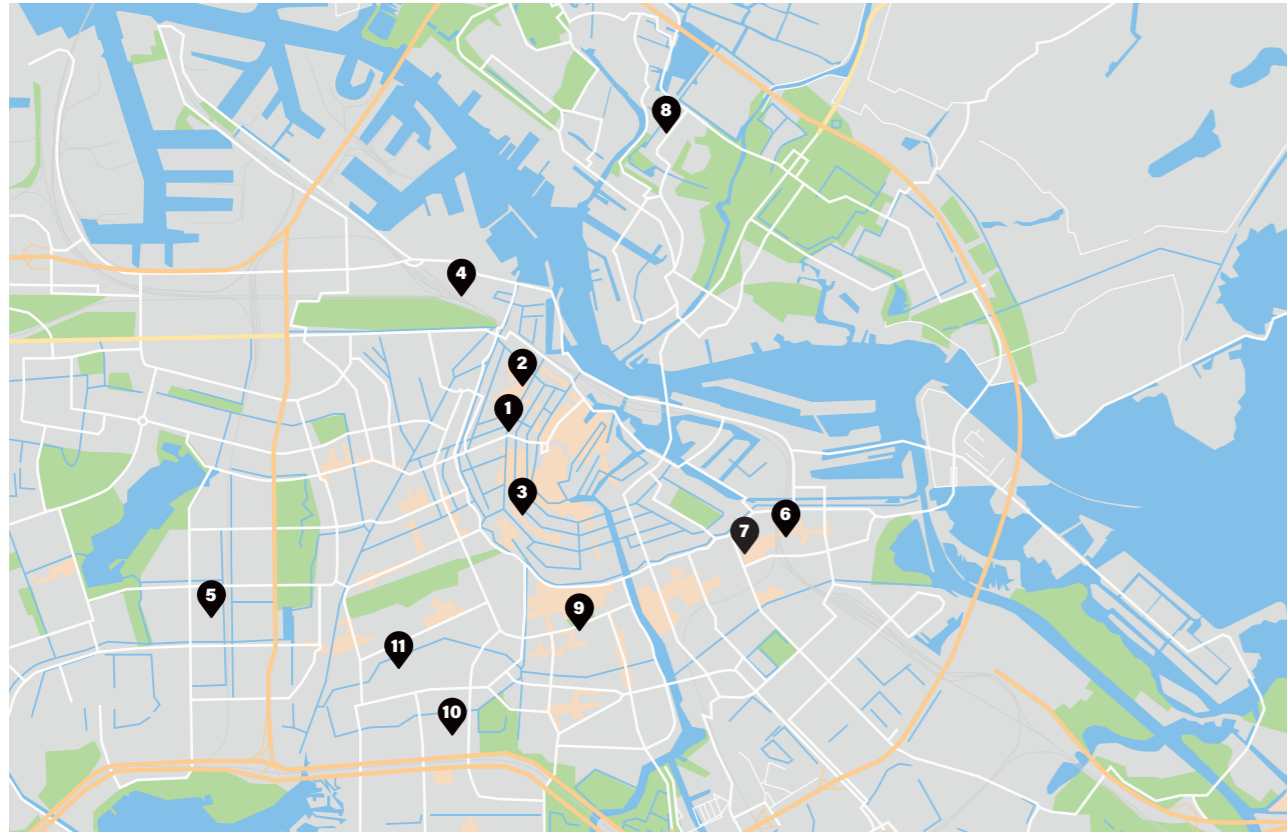
GEDACHTENISDIENST IN DE OUDE KERK

In de Gedachtenisdienst herdenkt de Oudekerkgemeente wie ons in het afgelopen jaar ontvallen zijn, zowel binnen als buiten de Oudekerkgemeenschap. Alle namen worden genoemd en voor elke overledene wordt een bloem in een vaas gezet. De Sweelinckcantorij zingt prachtige, passende muziek. **Oude kerk, zondag 3 november om 11.00 uur**

DIENST VAN GEDACHTENIS VAN DE REGENBOOGGEMEENTE

In deze viering worden familieleden en nabestaanden van overleden gemeenteleden uitgenodigd om te gedenken. Zij ontvangen enkele weken daarvoor een uitnodiging. Tijdens deze viering worden de namen van de overledenen genoemd en wordt door de nabestaanden een kaars aangestoken. Voorganger is Gerben van Manen. In de week voor Allerzielen is er ook een laagdrempelige gedachtenisviering voor een brede kring van belangstellenden en de buurt, met voorganger ds. Nellie van Voornveld. **Regenbooggemeente, Dienst van Gedachtenis, zondag 3 november om 10.00 uur.**

Waar vind jij jouw stilte? Laat het ons weten via redactie@protestantsamsterdam.nl of stuur een DM naar [@protestantsamsterdam](https://www.instagram.com/protestantsamsterdam). Een echte brief mag ook (adres in colofon).

Overzicht van stijteplekken in de stad

1 Westerkerk Prinsengracht 281 westerkerk.nl	5 De Ark (Slotervaart) Van Ollefenstraat 9 regenbooggemeente.nl	9 Oranjekerk Tweede van der Helstraat 1-3 oranjekerkamsterdam.nl
2 Noorderkerk en de Noorderkapel Noordermarkt 48 noorderkerk.nl	6 Elthetokerk Javastraat 118 elthetokerkamsterdam.nl	10 De Thomas Prinses Irenestraat 36 dethomas.nl
3 Keizersgrachtkerk Keizersgracht 566 keizersgrachtkerk.nl	7 Muiderkerk Linnaeusstraat 37 muiderkerk.nl	11 Willem de Zwijgerkerk Olympiaweg 14 willemdezwijgerkerk.nl
4 Kapel Hebron Polanenstraat 197 hebron.amsterdam	8 De Ark (Noord) Aakstraat 60-64 protestantsekerkamsterdamnoord.nl	

De dans van het godsverlangen

Als veertiger, deel uitmakend van de pragmaten (de 'patatgeneratie'), heeft in mij de overtuiging postgevat, dat het heus goed zal komen met mij en de wereld. Als ik maar hard genoeg mijn best doe. Met lichte verwondering kijk ik dan ook naar de generaties na mij: generatie Y (de inmiddels volwassen millennials) en generatie Z (de digitale generatie van mijn kinderen). Van millennials leer ik hoe noodzakelijk zelfinzicht en -ontplooiing en mentaal welzijn voor mijzelf en de betekenisvolle relaties in mijn leven zijn. Zij zijn de pioniers van het nieuwe kerk-zijn, die focussen op christelijke spiritualiteit, meditatieve praktijken en persoonlijke groei. Mijn achttienjarige dochter leert me dat het geen optie is om alleen maar je best te doen; dat er verzet, opstand nodig is, tegen structuren en mechanismen die mensen van hun waardigheid beroven en natuurlijke hulpbronnen uitputten. En ik vraag me – misschien te pragmatisch – af, hebben we hier nu te maken met - ook in spirituele zin - botsende bewegingen? Hoe kunnen we met z'n allen samen van betekenis zijn in de kerk voor de stad?

IN ONS EENTJE KOMEN WE ER NIET

Ik vind steun bij theologe Dorothée Sölle (1929-2003). Zij concludeert na bestudering van allerlei mystici en religieuze en maatschappelijke bevrijdingsbewegingen, dat zelfs de grootste experts in de spirituele weg naar binnen het

niet alleen kunnen. Je kunt, aldus Sölle, onmogelijk de dans van het godsverlangen in je eentje dansen. De weg van inkeer en gebed zet mensen in beweging om anderen op te zoeken, die net als zij geraakt zijn door de nood in de wereld. Wie iets van God ervaart, wordt als vanzelf het veilige huis uitgeleid, de wereld in. Waar geestverwanten worden gevonden in het geweldloze en burgerlijk ongehoorzame verzet tegen alles wat mensen kleineert. Zo vinden vandaag Benedictijnse en Franciscaanse monniken, ondogmatische Quakers en jonge Christian Climate Activists aansluiting bij een brede maatschappelijke beweging, die zich verzet tegen de uitputting van de aarde en de polarisatie en ontmenselijking, dichtbij en verderweg.

In stad en kerk hebben we elkaar nodig, in ons eentje komen we er niet.

In stad en kerk hebben we elkaar nodig, in ons eentje komen we er niet. En dat is spannend. Uitreiken naar de ander betekent het risico nemen dat je misgrijpt. Dat je niet begrepen wordt, dat de ander je pijn doet. Maar, zo schrijft generatiegenoot Rachel Held-Evans (1981-2019), als we ons zo open stellen dat de ander ons pijn kan doen, stellen we ons tegelijkertijd open voor hoop en heling. Van onszelf, van de ander, van wereld om ons heen.

ROSALIENE ISRAËL, STADSPREDIKANT EN SCRIBA VOOR DE PROTESTANTSE KERK AMSTERDAM

THE SPIRIT

AMSTERDAM 7
AM 750 AMS

Scan de QR-code voor
thespirit.amsterdam

THE SPIRIT OF AMSTERDAM
CITY FESTIVAL IN HOLY PLACES

22 | 23 | 24 NOVEMBER '24
40+ LOCATIONS | 50+ EVENTS

STICHTING
Woudschoten

PROTESTANTSE
DIACONIE

Gemeente
Amsterdam

Protestantse Kerk
Amsterdam